

ПИТАЊЕ САВЕСТИ¹

Путовање од Рима до Маде, у возу који је из Рима полазио у пола девет ујутру, а у Маду стизао седам минута након поноћи, адвокату Вакањину протекло би по правилу у читању дневних новина, три илустрована часописа и једног крими романа. Бар једном месечно му је следовало ово путовање: у одласку би проверио и сложио документацију због које је иначе кретао на пут, а у повратку би се препустио необавезном читању.

Али дневне новине, три илустрована часописа и роман попуњавали су само регуларно време, по реду возње, од осам до поноћи, са две паузе предвиђене за оброке: једну у вагон-ресторану, другу на трајекту. Кашњења која би продужила путовање доносила су, с друге стране, невољу: пошто би расположиви материјал за читање био вао потрошен, а могућност посматрања сеоских или морских крајолика који су сад тонули у безобличну ноћ отпадала, сан је почињао да вреба из прикрајка; адвокат се излагао ризику да се успава и тако продужи пут до последње станице, што му се једном и десило. Из тог разлога, чим би објавили кашњење, стао би да тумара по возу у потрази за новинама које су остављали други путници и осетио би се спасеним тек кад би набасао на неки часопис: модни, забавни са стриповима, фашистички, који год.

И тако једне летње ноћи, у возу који је већ у Катанији каснио четрдесет минута (и с добрим изгледима да их до Маде сакупи укупно сто двадесет), адвокат се нађе заокупљен недељником *Ви*: мода, дом, актуелности. Најпре га прелиста и задржа се само на рекламним сликама моде која је, судећи по телима манекенки, била сва у знаку полета и љупкости, но која с друге стране не би баш пристајала телу једне супруге, ћерке или сестре. Није да је адвокат био човек скучених видика, таман посла, нити пак један од оних који би се противили доласку модних новина у Маду: но чињеница је да, за разлику од њега, многи у Мади нису били спремни да повлађују женским чарима с позиција чисте естетике; и пролазак једне овако обучене жене (дубоки деколте и прекратка сукња) покренуо би, међу ортацима из градског клуба, талас повика жудње и низ пратећих, непристојних коментара таквих да приморају жениног мужа, оца, брата да се осети непријатно или да се због излива беса компромитује.

Срећом, недељник је био обиман. Пошто је завршио с прелиставањем, адвокат се врати на почетак и спреми за читање. Прегршт реклама, а онда *Савести, душа. Огјовара Оџац Лукезини*. Адвокат се изу, испружи ноге, положи их на насрамно седиште и поче да чита. И одмах се тргну: „Случај, осетљив и сложен, излаже нам једна читатељка из Маде: 'Пре неколико година, у тренутку слабости, десило ми се да преварим мужа с човеком који је посећивао наш дом: једним сродником у кога сам, још као

¹ Leonardo Sciascia: „Un caso di coscienza“ (Leonardo Sciascia: *Il mare colore del vino*, Adelphi, Милано, 2006, стр. 104–116). Прво издање збирке: Einaudi, Торино, 1973. По овој приповеци је, иначе, 1970. снимљен истоимени филм у режији Ђанија Грималдија. (Прим. ђрев.)

девојка, била помало заљубљена. Наша веза трајала је неких шест месеци, али за све то време ја сам и даље волела свога мужа: сад га волим више него пре и тај лаки занос који ме је привукао сроднику у потпуности је минуо. Али патим јер сам преварила тако доброг, оданог и верног човека који је толико заљубљен у мене. Дође ми понекад да му све признам, али ме страх да га не изгубим одмах заустави. Веома сам религиозна: и зато сам у неколико наврата исповедила овај грех свештеницима. Сви, изузев једног (он је, додуше, био континенталац), рекли су ми да уколико је моје покајање искрено и уколико је љубав према мужу остала недирнута, морам ћутати. Али ја и даље патим. Ви, Оче, какав ми Ви савет можете дати?”

Плима радости и ликована запљусну душу орасположеног адвоката. Причаће се бар месец дана о овом писму: у клубу, по судским ходницима, на породичним окупљањима. На стотине претпоставки, прегршт животâ – женâ, мужевâ, рођакâ женâ – који ће ставити у погон машинерију најпроницљивије знатижеље: оне чисте, рекло би се, књижевне, каква је била његова и оне друге, злобне, жељне искључиво скандала, каква је била код осталих.

Затвори очи, окрену главу према лампи да му својом светлошћу на неки начин помогне у истраживању које се полако, као да је скидао латицу по латицу са руже, отварало пред њим. „Ко би то могао бити?” – искрсну питање. „Ко би то уопште могао бити? – и ту се заустави: одложи улазак у дубље истраживање из бојазни да му се идентитет жене, на основу података понуђених у писму, не уреже одмах у памћење.

Омамљивост овог одлагања све брже га је увлачила у сан; но из њега га истом брзином прену мисао да је био заборавио да прочита одговор Оца Лукезинија.

Отац, било је очигледно, киптео је од беса чим је започео с писањем одговора: „Тренутак слабости? Тренутак који траје шест месеци? Како можете бити тако попустљиви према себи, према својој кривици и назвати тренутком превару која је трајала шест месеци, ШЕСТ МЕСЕЦИ, на штету једног, како и Ви сами кажете, доброг, оданог, верног, заљубљеног човека?” Онда, на крилима једног „али” пристигао је дар милосрђа и нежности: „Али ако је Ваше кајање искрено, ако је Ваша грижа савести још увек жива, а одлука да никада више не паднете у грех непоколебљива...” Дакле: „Ви сте платили и још увек плаћате грех мукама кајања; али себе не можете нити морате присиљавати да једном добром и у ове ствари неупућеном човеку какав је ваш муж, том тако верном човеку који је за вас сачувао љубав, признате превару и пружите му сазнање које би вероватно трајно затровало његову душу. Начелно, порив савести да се оштећеној страни призна почињена превара јесте за похвалу; али ако је та страна неупућена, а откриће преваре носи ризик да јој се само нанесе бол и поремети мир, налаже се обавеза ћутања. Ћутати и патити. Исправно су вас посаветовали свештеници који су вам дали препоруку да не откривате превару мужу. А што се тиче онога који вас је посаветовао да учините супротно, верујем да је његов лакомислени савет последица неискуства и непознавања тајни људског срца, а не чињенице да је, како ви кажете, континенталац. Елем, молите се, само се молите; и прихватите ћутање као жртву која надилази ону другу, ону коју би вам донело признање преваре.”

„Лепо речено”, помисли адвокат, „нема шта”. Гнев, милосрђе, здрав разум: све на једном месту. Човек за поштовање овај Отац Лукезини. Зевну дубоко, запали цигарету

и једним замишљеним скоком обре се усред великог женског одељења сачињеног од младих и допадљивих госпођа из Маде које су стајале скрушено и чекале тренутак када ће човек строгих начела и проицљивог ума, попут њега, препознати међу њима преступницу, прељубницу.

Окрепљен осмочасовним сном и дуплом јутарњом кафом, адвокат Вакањино се облачио и помислио поново на писмо госпође из Маде. Исечак из новина чувао је у новчанику иако је знао да му је жена била претплаћена на *Ви* и да најмање педесет примерака тог недељника већ кружи местом. И можда је баш одатле требало започети истрагу: начинити списак мештанки које су претплаћене на недељник или га редовно купују код продавца новина. Подухват који није било тешко извести: продавац новина био је његов клијент, а поштански службеник, који је сигурно био у току, отворио би, ако треба, и усред ноћи пошиљку. На крају крајева, неку назнаку могао је извући и од своје жене. Позва је.

Кад је стигла, с оним својим „шта хоћеш?“, нестрпљива, начичкана папилотнама и обасјана густим слојем помаде, адвокат се изненађујуће брзо, без припреме, убаци у улогу истражитеља.

„Читаш ли ти новине које купујеш?“, упита је презривим тоном.

„Које новине?“

„Оне модне.“

„Плаћам претплату само на *Ви*.“

„А остале купиш код продавца.“

„Није тачно, остале позајим од пријатељица“, и жена помисли како се разговор полако али сигурно примиче оним већ уобичајеним расправама о трошковима, раскалашном животу, расипању новца који ће по њеном мужу пре или касније стићи на наплату.

Но адвокат није циљао на питања кућног буџета: „*Ви*“, рече, „питај те само за *Ви*: читаш га?“

„Наравно да читам.“

„И рубрику Оца Лукезинија?“

„Понекад.“

„А ону из последњег броја, јеси ли њу прочитала?“

„Не, нисам је прочитала. Зашто?“

„Прочитај је.“

„Зашто?“

„Прочитај, кажем ти: видећеш...“

Жена се на тренутак збуну не знајући шта да учини: да ли да пита шта је посреди или да због оваквог арогантног наступа мужа напусти просторију с једним инацијским „не“ и тиме стави до знања да је незаинтересована, или пак да отрчи у собу и одмах задовољи радозналост, тј. прочита чланак. Превладао је, наравно, радозналост: но одлучна да мужу поквари угођај, понашала се пред њим као да је и даље незаинтересована и равнодушна. Зато је адвокат, у жељи да испита прве реакције и извуче какву-такву информацију и потврди неку од својих претпоставки, након пола сата чекања поново позва.

Она га иритантним, пискавим гласом из тоалета пресече: „Шта је?“

Адвокат је само кроз затворена врата упита: „Јеси ли прочитала?“

„Не“, одбруси жена.

„Каква си ти будала“, рече адвокат: сигурно је прочитала, али због својих бубица, које су им вазда реметиле мир уходане, брачне свакодневице, није желела да му пружи задовољство и да поразговара о томе.

Зато је имао више среће у просторијама суда; био је потом сведок једног скандала у клубу. То што је адвокат Ланцарота, добродржећи педесетогодишњак али и муж двадесетпетогодишње жене, одложио судску тогу десет минута након што је прочитао писмо, а онда због наводне слабости која га је изненада спопала замолио председника да одложи случај који је био на дневном реду, сви у суду добро разумеше; исти случај и са све очитијим знацима *rigor mortis*-а² код судије Ривере док је ишчитавао писмо: одложи га без речи и отетур се попут месечара у своју канцеларију.

Вест о реакцијама адвоката Ланцароте и судије Ривере пронела се међу њима: сви су били убеђени, са злурадим, лажним сажаљењем, да њих двојица имају разлога за бригу. Но дон Луиђи Амару, који је био нежења, безобзирно им поквари угођај рекавши да услове које испуњавају Ланцарота и Ривера задовољава, бар када је реч о њиховом удружењу, још најмање двадесетак особа. „Које услове?“, упита неколицина њих. И дон Луиђи разјасни: женино старосно доба између двадесет и тридесет пет година; спољашњи изглед који је далеко од ружног; солидно образовање, што се дâ видети из писма; сродник од неких четрдесет година, лепушкаст и допадљив, који посећује или је посећивао дом; уљудан, мирољубив и не претерано интелигентан муж. Једногласно одобравање теорије било је пропраћено општим запрепашћењем: ако се стави на страну интелигенција, пошто нико није био рад да посумња у своју, услове су испуњавали (неко је већ побројао) њих деветорица.

Први међу њима који показа да је то примио к знању беше геометар Фавара. „Дајте да поново прочитам писмо“, рече пробијајући се, набусит и прек, ка адвокату Вакањину. Адвокат му га уручи, а Фавара, бацивши се у једну фотелју, прионе на читање с истом оном усредсређеношћу с којом је иначе решавао ребусе, криптограме, укрштене речи; и није приметио какав је тајац истог тренутка настао и какву је напетост односно радост изазвао. И заиста, нежењама, удовцима, старцима, срећним мужевима са женама без иједног сродника почело је да бива забавно; но зато се у погледима потенцијалних жртава из скупине коју је дефинисао дон Луиђи јасно видела забринутост: као да је иступ Фаваре представљао чин жртвовања који им је, самим тим што је једном учињен, вратио сигурност која им је до пре неколико тренутака измицала.

И тако Фавара, чим одвоји свој очајнички поглед од парчета хартије, реагова онако како су његови сапатници прижељкивали: „И шта ви овде видите? Измишљотине, будалаштине... Ја у писма која објављују новине никада нисам веровао; измишљају их они сами, новинари.“

² *Rigor mortis* (лат.) – мртвачка укоченост. (Прим. ђев.)

Неколицина их рече: „Тако је, у праву је“, али с подругљивим изразом лажне, неискрене подршке.

Зато доктор Милитело, човек са тридесетогодишњим стажом удовца и верника, устаде: „А нећемо тако, пријатељу драги: могу да прихватим да новинари измишљају писма, онâ, што би рекли, провокативна; али овде је реч о рубрици коју уређује свештеник: а да један свештеник измисли ни мање ни више него једну моралну дилему, е такву сумњиву претпоставку морам већ одбацити као неутемељену и нелогичну.“

„Ви ово не прихватате?“, упита Фавара с иронијом која је једва обуздавала бес што је кључао у њему. „А ко сте сад па ви?“

„Како ко сам ја?“, узврати доктор, упуштајући се сад у питања идентитета која му прибавише неутуђиво право да одбаци Фаварину сумњу. „Ко сам ја, то ме питате?... Па ко сам ја?“, кружећи упитним погледом по просторији.

Учитељ Никазио, надлежан за верску наставу, прискочи у помоћ доктору: „Он је један католик и као такав има право...“

„Какви сте ви лицемери!“, викао је Фавара скачући бесно из фотеље. И пре него што су увеређени стигли да реагују, згужва парче хартије, баци га према клавиру с таквом жестином и снагом као да је циљао мету једним од оних ђулади која стоје у тврђави Сан Анђело; и брзо изађе.

Наступи тајак: али лаган и умирујући. Онда се јави доктор Милитело: „Нисам знао да Фаварина супруга има сродника“, и тако заподену нови разговор, пријатан до те мере да је трајао све до доласка конобара који их на крају учтиво подсети на време: два по подне.

Адвоката Вакањина дочекаше код куће прекувани шпагети и надурена жена. Јео је без примедби: сам је био крив кад је хтео да развесели жену пригодном живописном причом у којој су главну реч водили Ланцарота, Ривера и – *dulcis in fondo*³ – Фавара.

Но жени се, очито, није допала ова забавна прича. „Савесни сте ви људи, нема шта! И шта ако се деси нека трагедија?“

„О чему причаш, каква трагедија!“, рече адвокат. „Па све и да се деси, мени је савест мирна. Прво, овде се ради о писму објављеном у новинама које чита свакаква фела.“

„Читао си их и ти“, констатова жена.

„Случајно“, појасни муж.

„Значи ја која их увек читам припадам категорији свакакве феле“, на то ће жена, која, спремна, ко зна зашто, да заподене свађу, баци прву варницу.

Адвокат, који, с друге стране, није био расположен за свађу, затражи извињење и настави: „Друго, јер нико, кажем нико, није направио ни најмању алузију на приватне животе никога од ове тројице: а) пошто никаква клевета, колико ја знам, није била изречена на рачун Ланцаротине, Риверине или Фаварине супруге; б) па чак и да се то десило, ми смо – поготово ја, који сам у том погледу крајње одмерен – сви од реда џентлмени; ц) ако већ неко жели да се изјасни као рогања, има пуну слободу да то учини као што ја, с тим у вези, имам слободу да се забавим...“

³ *Dulcis in fondo* (лат.) – најслађе за крај. (Прим. њев.)

„Па у томе и јесте проблем“, рече госпођа, „што ти на то гледаш као на забаву.“

Изнервиран што га је женина примедба пореметила и прекинула му уживање у ређању појашњења, за која је био стручњак, адвокат повиси тон: „Да, хтео сам управо то, да се забавим... А ти, кад већ знаш да је то тема која за мене никако не може бити забавна, шта онда има даље да ми причаш“, и ту већ није могао обузда бес.

„Битанго једна“, рече жена, па побеже и затвори се у спаваћу собу.

Адвокат се покаја због последње реченице, више што је пореметио сопствени мир него што је увредио жену; из семена те реченице проклија једна стара анегдота, а из ње се разгранаше крошње немира, сумње и забринутости. Беше то анегдота о прогласу норманског владара Вилијама који је наложио свим рогањима у свом краљевству да носе чипкасту капу како би се разликовали од оних који то нису били: непридражвање наредбе повлачило је за собом казну од сто унци; и један муж, који је посебно држао до закона, затражи од жене да му каже, поштено, следује ли му капа или не, што код ње изазва бурну реакцију: тврдила је да нико више од ње не држи до части мужа. Но када се дични господин, растерећен бриге, припреми потом за излазак, жена га врати и, не желећи да пропусти прилику, посаветова га да, било не било, стави капу.

„И шта уопште зна један муж?“, помисли адвокат: и цела једна литература о женским подвалама, о преварама почињеним с ђаволском домишљатошћу, поче да храни његово осећање самосажалења коме се немоћно препусти с очајањем слепца (јави му се у свести баш то поређење) који размишља о својој несрећи. Тако се управо и осећао: као да се нашао у телу слепца, притиснут мрклим мраком у коме су лежале скривене све оне године жениног предбрачног живота, тренуци када ју је остављао саму, слобода коју је уживала, оно што је доиста осећала, ствари на које је доиста помишљала. „То је већ филозофија“, рече себи: и нађе је у слици Марка Аурелија, узвишеној и непомичној, наспрот неухватљивој и скаредној голотињи Месалине; јер, ко зна зашто, беше себи увртео у главу да је Месалина била жена Марка Аурелија и да је овај постао филозоф из жеље да надвлада сву ону муку коју му је са собом донео брак.

Цело вече у клубу протекло је у знаку филозофије. Били су ту и судија Ривера и адвокат Ланцарота, који су – дало се приметити по боји лица и немирном погледу који је лутао – покушавали да оставе утисак спокојне равнодушности; и код других се видела нелагодност, стрепња, страх. Чак и код адвоката Вакањина, иако се овај у очима других налазио у безбедној зони пошто је од жениних сродника бројао само једног рођака, који је био у Детроиту и при томе никад није крочио у место, и једну тетку изоловану у манастиру.

Геометар Фавара својски се потруди да их ослободи сваке бриге: чим је напустио клуб, отрчао је код жене и подвргао је строгом истражном поступку прибегавши још (тако се говорало) и насилним методама; а пошто је жена порицала, очајнички порицала, да је учинила такав грех и да је написала оно писмо, Фавара се одлучи на једино што му је било преостало: да отрчи у Милано, пронађе Оца Лукезинија и убеди га да му покаже оно писмо. У џеп је стрпао револвер: за случај да не успе да га наговори милом. Зато је жена, одмах по изласку мужа, телефонираше инжењеру Базику да спаси

свог пословног партнера и пријатеља од пропасти; и инжењер, који је одиста био пријатељ, отрча до аеродрома у Катанији рачунајући да ће Фавара, будућу да је кренуо возом, како је потврдио шеф станице, у Милано стићи сутрадан. Но упркос пријатељству које га је везивало за Фавару, одлучи се да пре поласка обавести доктора Милитела и остале ортаке из клуба о детаљима осетљивог и тајног задатка који је намеравао да изврши.

Из тог разлога сви сад дебату усмерише на случај Фаваре, тврдећи да су сумње које су га узнемириле неутемељене, но надајући се чврсто да ће се оне на крају показати и те како утемељеним. Стигоше још и свечано да изјаве како је писмо, по свему судећи, послао некакав шаљивција из Маде: да изазове све ово што се управо догодило; и да би се, с друге стране, женско већ тешко могло одлучити на такав потез.

„Ако откријем ко је био“, рече професор Коцо, „има шију да му заврнем, тако ми бога.“

Пошто је Коцо био нежења, сви се зачудише: „Какве ти имаш везе с овим?“

„Знам ја, добро знам какве везе имам“, одговори Коцо ударајући нервозно песницом десне о длан леве шаке. А веза је заиста постојала: имао је заказан састанак, први, с госпођом Никазио у општинском хотелу; но госпођа је отказала рекавши да тог дана не може казати мужу да сама одлази у град у редовну куповину, па је учитељ за столом био зловољан, набусит и сумњичав.

Коцино држање покрену нови талас сумњи, али оних скривених које су већ тињале у њима: тако се, рецимо, учитељу Никазију, који је присуствовао разговору, вратише у сећање слике с оног карневалског бала на коме му је жена све време плесала с Коцом (код куће су се онда били посвађали).

Беше то, све у свему, за неке једно дуго вече, за друге пак прилично кратко.

Адвокат Зарбо, по обичају, оде на спавање пре жене. Имао је грозан дан, због тог писма: с колегама на суду и у клубу, и, што је било најгоре, са самим собом: био је изморен унутрашњом борбом између гнева и самилости, љубави и љубоморе. Не као остали. Он је знао, све време је знао.

Узе књигу, отвори је на обележеном месту. Прочита неколико страница, али између очију и ума као да му се била испречила некаква мрена која је дробила мисли. Одвоји поглед с књиге и скоро се престрави угледавши жену голу, с подигнутим раменима и главом прекривеном спаваћицом коју је навлачила. Учини му се да је сад прави тренутак, па јој прибраним тоном и гласом лишеним боје постави питање: „Зашто си писала Оцу Лукезинију?“

На лицу, које као да јој се истог тренутка поцепа и искриви, стајала је гримаса збуњености, страха. Викну скоро: „Ко ти је то рекао?“

„Нико: одмах сам схватио да је писмо твоје.“

„Како? Зашто?“

„Зато што сам знао.“

Она паде на колена, приљуби лице на ивицу кревета тобоже да пригуши врисак: „Значи ти си знао за то. Знао си“, и остаде, изнурена од пригушених јецаја, на поду.

Он отпоче говор о својој љубави и њеној кривици; посматрао ју је с благим гнушањем и милошћу прожетом мешавином жудње и стида. И кад га ствари о којима је говорио нагнаше на крају на плач, на сузе, примаче се да је подигне, да је привуче себи.

Но она се, како осети његов додир, неочекивано брзо усправи. Смех који јој се видео у очима и на уснама био је злобан, леден, окамењен. Испружи руку у његовом правцу, са стиснутом песницом из које извуче, као да очи хоће да му ископа, кажипрст и мали прст; и из грла јој покуљаше хистерични, јарећи слогови што парају уши. „Бееее... Беееее...”

*(С италијанској превео **Александар Косџић**)*